

Др Сандра С. Фишер Шобот, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.FiserSobot@pf.uns.ac.rs

ДА ЛИ ЈЕ ВРЕМЕ ЗА УВОЂЕЊЕ САМОПРОЦЕНЕ РЕСТРИКТИВНИХ СПОРАЗУМА У ПРАВО КОНКУРЕНЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ?*

Сажетак: У 2018. години формирана је радна група за израду новог Закона о заштити конкуренције. Једно од питања које је постављено је да ли у домаћем праву треба задржати механизам појединачног изузећа рестриктивних споразума од забране, увести самопроцену или треба усвојити средње решење којим би се учесницима на тржишту омогућило да одлуче да ли желе да самовреднују свој споразум или да оцену споразума изврши Комисија за заштиту конкуренције.

У овом раду аутор излаже предности и недостатке појединачног изузећа и самопроцене, указује на отворена питања у вези са механизмом самопроцене и, на крају, износи могућа решења *de lege ferenda*.

Кључне речи: појединачно изузеће, самопроцена, рестриктивни споразуми, Закон о заштити конкуренције.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Заштита конкуренције у Републици Србији регулисана је Законом о заштити конкуренције¹ (даље: ЗЗК) из 2009. године. У току 2018. године формирана је радна група за израду новог закона, који би требало да буде усвојен у току 2020. године. Тренутно је јавности доступна радна верзија Нацрта Закона о заштити конкуренције.² Једно од питања које је постављено је да

* Рад је настао као резултат истраживања у 2019. години у оквиру пројекта „Правна традиција и нови правни изазови“ чији је носилац Правни факултет Универзитета у Новом Саду.

¹ Закон о заштити конкуренције – ЗЗК, Службени гласник РС, бр. 51/2009 и 95/2013.

² Радна верзија Нацрта Закона о заштити конкуренције је доступна на <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/090519/090519-vest14.html> (датум приступа: 01.09.2019.).

ли у домаћем праву треба задржати појединачно изузеће рестриктивних споразума од забране, увести систем самопроцене (самовредновања, енгл. *self-assessment*) или треба усвојити средње решење којим би се учесницима на тржишту омогућило да одлуче да ли желе да самовреднују свој споразум или да оцену споразума изврши Комисија за заштиту конкуренције.

У раду ће бити изложене позитивне и негативне стране како појединачног изузећа, тако и система самовредновања. Поред тога, аутор ће изнети и свој став о томе које претпоставке треба да буду испуњене да би систем самовредновања био успешан. Аутор ће изнети предлоге *de lege ferenda*.

2. ПОЈЕДИНАЧНО ИЗУЗЕЋЕ РЕСТРИКТИВНОГ СПОРАЗУМА ОД ЗАБРАНЕ У ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

У домаћем праву не постоји *per se* незаконитост рестриктивног споразума.³ Другим речима, споразум који је рестриктиван у смислу чл. 10 ЗЗК може бити изузет на основу чл. 11 ЗЗК уколико се кумулативно испуне два позитивна и два негативна услова. Наиме, потребно је да се ради о споразуму који доприноси унапређењу производње или промета, односно подстиче технички или економски напредак, потрошачима обезбеђује правичан део користи, не намеће учесницима на тржишту ограничења која нису неопходна за постизање циља споразума и не искључује конкуренцију на тржишту или његовом битном делу. Услови за изузеће су постављени тако да осигурају да позитивна дејства рестриктивног споразума надвладају негативне последице које се огледају у ограничењу конкуренције.⁴

Рестриктивни споразум који закључе учесници на тржишту забрањен је и ништав све док не буде изузет у складу са законом. Према томе, стране не смеју да извршавају споразум до доношења решења о појединачном изузећу. У том смислу, важан је и став Комисије за заштиту конкуренције (даље: Комисија, КЗК) да би рестриктивне споразуме требало закључивати са одложним условом. Поред тога, учесници на тржишту захтев за појединач-

³ О друга два института права конкуренције већине земаља вид. више код Сандра Фишер Шобот, „Концентрације спајањем учесника на тржишту и концентрације стицањем контроле у праву конкуренције Србије и Европске уније“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 2/2016, 533, 534.

⁴ За разлику од рестриктивних споразума чије изузеће је могуће уколико су кумулативно испуњени услови из чл. 11 ЗЗК, код злоупотребе доминантног положаја на тржишту ЗЗК не предвиђа такву могућност. Ипак, учесници на тржишту могу у конкретном поступку да доказују да је њихово понашање било неопходно или да је економски оправдано. Вид. више Сандра Фишер Шобот, „Предаторске цене као облик ексклузивне злоупотребе доминантног положаја у пракси судова Европске уније“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3/2018, 1072-1073.

но изузеће треба да поднесу пре почетка примене рестриктивног споразума, јер је став Комисије да ће одобравати изузећа почев од дана подношења потпуног захтева у складу са Уредбом о садржини захтева за појединачно изузеће рестриктивних споразума од забране,⁵ а не од дана закључења рестриктивног споразума.⁶

У нашем праву, појединачно изузеће подразумева систем обавезне претходне нотификације рестриктивног споразума. У случају да нотификација изостане, чак и ако се ради о споразуму који испуњава услове из чл. 11 ЗЗК, он се сматра рестриктивним у смислу чл. 10(3) ЗЗК, што значи да ће бити забрањен и ништав, односно представљаће повреду конкуренције. Другим речима, ако по службеној дужности, буде покренут поступак испитивања конкуренције због постојања рестриктивног споразума, доказивање испуњености услова за појединачно изузеће споразума од забране из чл. 11 ЗЗК неће и не може довести до обуставе покренутог поступка и до појединачног изузећа од забране.⁷ Уколико утврди постојање рестриктивног споразума који није изузет у смислу чл. 60 ЗЗК, Комисија ће учеснику на тржишту одредити меру заштите конкуренције у облику обавезе плаћања новчаног износа у висини највише 10% од укупног годишњег прихода оствареног на територији Републике Србије.⁸

Комисија може да изузме рестриктивни споразум од забране искључиво на захтев учесника у рестриктивном споразуму.⁹ Терет доказивања испуњености услова из чл. 11 ЗЗК сноси подносилац захтева.¹⁰ Решење по захтеву за појединачно изузеће рестриктивног споразума доноси се у року од 60 дана од дана подношења захтева,¹¹ а садржи нарочито период трајања, као и услове под којима се односни споразум изузима од забране.¹²

Појединачно изузеће може да се одобри на период који не може бити дужи од 8 година.¹³ У наведеном периоду, одлука којом је одобрено појединачно изузеће уклања забрану из чл. 10 ЗЗК, са последицом да се у том периоду споразум сматра законитим и допуштеним.

⁵ Службени гласник РС, бр. 107/2009.

⁶ Вид. Комисија за заштиту конкуренције, Упутство у вези са подношењем захтева за појединачно изузеће рестриктивних споразума од забране (даље у тексту: Упутство), 5 доступно на <http://www.kzk.gov.rs/kzk/wp-content/uploads/2011/08/UPUTSTVO-Podnosenje-zah-teva-za-pojedinačno-izuzece-restriktivnih-sporazuma-od-zabrane.pdf> (датум приступа: 22.02.2019.).

⁷ У том смислу вид. Упутство, 5.

⁸ Вид. чл. 68(2) ЗЗК.

⁹ Вид. чл. 12(1) ЗЗК.

¹⁰ Чл. 12(2) ЗЗК.

¹¹ Чл. 60(1) ЗЗК.

¹² Вид. чл. 60(2) ЗЗК.

¹³ Чл. 12(3) ЗЗК.

2.1. Предности механизма појединачног изузећа рестриктивних споразума од забране

Механизам појединачних изузећа показује одређене предности. Прво, појединачна изузећа значе већу правну сигурност. Одлука КЗК о појединачном изузећу рестриктивног споразума од забране има конститутивно дејство и од њеног доношења учесници на тржишту сигурни су у правну ваљаност и дозвољеност споразума, односно сигурни су да њихов споразум и поред тога што је рестриктиван није забрањен и ништав. Друго, појединачна изузећа служе уклањању несигурности у погледу тумачења услова из чл. 11 ЗЗК, што је веома важно с обзиром на то да су кумулативни услови из чл. 11 ЗЗК уопштени и апстрактни. С обзиром да постоји централизовано одлучивање, односно да је једино КЗК овлашћена да одлучује о појединачним изузећима, осигурава се јединствена примена закона. Треће, систем појединачних изузећа омогућава да у одређеном временском периоду КЗК развије своју политику у погледу различитих врста споразума и да онда, евентуално, то изрази у уредби о групном изузећу или у неком *soft law* извору.¹⁴ Кроз појединачна изузећа КЗК добија простор да изврши процену испуњености услова из чл. 11 ЗЗК и на тај начин ствара праксу на основу које може да се одлучи да ли одређени споразум има позитивно или негативно дејство на конкуренцију. Четврто, систем обавезне пријаве рестриктивних споразума служи и за реалистичну процену планираних ограничења конкуренције од стране учесника у рестриктивном споразуму. Пето, за КЗК је значајна и информациона функција система појединачних изузећа,¹⁵ јер на тај начин Комисија стиче сазнања о закљученим рестриктивним споразумима на тржишту. Шесто, своја овлашћења у погледу одобравања појединачних изузећа КЗК може да искористи у пракси тако што ће мењати рестриктивне споразуме. Као што смо раније навели, у решењу о појединачном изузећу КЗК може да одреди услове под којима се споразум изузима од забране. Другим речима, КЗК својим предлозима може да утиче на решавање стварних проблема који настају у пракси. Наведено нарочито важи када Комисија утврди да је проблематична једна или неколико клаузула из уговора, а не уговор у целини. И последње, систем појединачних изузећа омогућава позитивну (афирмативну) примену чл. 11 ЗЗК тј. омогућава КЗК да утврди да су услови из чл. 11 ЗЗК испуњени. Позитивна примена чл. 11 ЗЗК је потребна и пожељна из следећих разлога. Прво, само афирмативна примена чл. 11 ЗЗК може да отклони евентуалне недоумице у погледу стандарда доказивања испуње-

¹⁴ Вид. више код David Bailey, „Reinvigorating the Role of Article 101(3) Under Regulation 1/2003”, *Antitrust Law Journal*, Vol. 81, 2016, 114, 115.

¹⁵ Вид. више код Ernst-Joachim Mestmäcker, Heike Schweitzer, *Europäisches Wettbewerbsrecht*, 3. Auflage, München 2014, 358.

ности услова из чл. 11 ЗЗК.¹⁶ И друго, позитивна примена чл. 11 ЗЗК у перспективи може да омогући учесницима на тржишту да успешно самовредну рестриктивне споразуме.

2.2. Недостаци механизма појединачног изузећа рестриктивних споразума од забране

Механизам појединачних изузећа показује и одређене недостатке. Прво, појединачна изузећа рестриктивних споразума од забране у одређеној мери представљају оптерећење за тело за заштиту конкуренције. У Европској унији (даље: ЕУ) то је био главни разлог напуштања система појединачних изузећа и преласка на систем самопроцене. Наиме, Европска комисија (даље: ЕК) је до 2004. године на годишњем нивоу добијала на хиљаде захтева за појединачно изузеће, што је у великој мери утицало да значајне капацитете усмерава на одлучивање о појединачним изузећима споразума, који у највећој мери нису били проблематични са становишта права конкуренције. С друге стране, ЕК није могла да се посвети откривању и санкционисању тежих повреда конкуренције (нпр. тајних картела). Оправдана су била страховања да ће после проширења ЕУ за 10 нових држава чланица у 2004. години број захтева за појединачно изузеће бити толики да ће потпуно блокирати рад ЕК.

У домаћем праву, аргумент да појединачна изузећа представљају оптерећење за тело за заштиту конкуренције не може успешно да се брани. Наиме, из извештаја о раду КЗК јасно је да у односу на укупан број предмета захтеви за појединачно изузеће не представљају оптерећење. Наведени извештаји указују на тренд повећања броја захтева за појединачно изузеће,¹⁷ на које је утицало, пре свега, повећање свести о постојању и значају права конкуренције, као и улози КЗК. Поред тога, и активности Комисије (нпр. већи број ненајављених увиђаја) утицале су на промену свести код учесника на тржишту. Према нашем мишљењу и даље се не ради о претераном броју захтева, те не постоји ограничавање капацитета КЗК.

Други недостатак појединачног изузећа је што оно представља оптерећење за учеснике на тржишту јер не смеју да примењују споразум до доношења решења о појединачном изузећу. Састављање захтева за појединачно изузеће није једноставно ни лако с обзиром на информације које стране морају да доставе КЗК. Између осталог, стране треба да одреде релевантно

¹⁶ Вид. D. Bailey, 132, 133.

¹⁷ Извештај КЗК показује да је 2016. године поднето 28 захтева за појединачно изузеће; од тога је донета 21 одлука о појединачним изузећима, од којих је 19 одлука одобрило појединачна изузећа, а у два случаја је захтев одбачен (разлози одбацивања су повлачење захтева странке). У извештају за 2017. годину наведено је да је био 31 поднет захтев за појединачно изузеће, да је одобрено у 21 случају, а да није одбијен ниједан захтев за појединачно изузеће. Доступно на <http://www.kzk.gov.rs/izvestaji>.

тржиште на којем се одражавају ефекти рестриктивног споразума, структуру тог тржишта, податке о условима конкуренције на релевантном тржишту и положај учесника у споразуму на релевантном тржишту. Надаље, стране морају да докажу испуњеност општих и апстрактних услова из чл. 11 ЗЗК.¹⁸ Ако се узме у обзир да поступак пријаве и одобравања рестриктивног споразума у пракси редовно траје неколико месеци, јасно је да чекање на одлуку КЗК може негативно да утиче на пословање страна у рестриктивном споразуму. У наведеном временском периоду постоји несигурност страна да ли ће њихов споразум бити одобрен. Коначно, учесници на тржишту у вези са подношењем пријаве за појединачно изузеће имају значајне додатне трошкове.

Треће, систем обавезне нотификације рестриктивног споразума може негативно да утиче на пословање учесника на тржишту и у следећем случају. Уколико рестриктивни споразум испуњава услове за групно изузеће, али се у периоду његове имплементације повећа тржишни удео учесника у споразуму, те он као такав више не може бити изузет на основу уредбе, учесници у споразуму морају да га пријаве КЗК. Другим речима, у случају да се тржишни удели учесника на тржишту повећају изнад прагова предвиђених уредбама о групним изузећима, они више не смеју да извршавају споразум до доношења решења о појединачном изузећу.

3. САМОПРОЦЕНА ЗАБРАЊЕНИХ СПОРАЗУМА У ПРАВУ КОНКУРЕНЦИЈЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

У праву ЕУ је систем појединачних изузећа постојао од 1962. до 2004. године. Појединачна изузећа су уведена *Уредбом бр. 17: Прва Уредба о имплементацији чл. 85 и 86 Уговора*¹⁹ (даље: Уредба 17/62). Учесници на тржишту су према Уредби 17/62 имали обавезу пријаве забрањеног споразума ЕК, која је имала искључиву надлежност у примени чл. 85 Уговора (данас чл. 101 Уговора о функционисању Европске уније,²⁰ даље: УФЕУ).²¹ Према томе, у ЕУ је постојао систем обавезне, централизоване и претходне нотификације забрањених споразума. У случају када утврди испуњеност услова

¹⁸ О садржини захтева за појединачно изузеће рестриктивних споразума од забране вид. Уредба о садржини захтева за појединачно изузеће рестриктивних споразума од забране, Службени гласник РС бр. 107/2009, чл. 2.

¹⁹ Regulation No 17: First Regulation implementing Articles 85 and 86 of the Treaty, OJ 013, 21.02.1962, 0204 – 0211.

²⁰ Уговор о функционисању Европске уније (Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union; даље у фуснотама: УФЕУ), Official Journal, C 326, 26. 10. 2012, 47–390.

²¹ Вид. чл. 19(1) Уредбе 17/62.

из чл. 85(3) Уговора (данас чл. 101(3) УФЕУ²²), ЕК је доносила одлуку о појединачном изузећу забрањеног споразума. Основни циљ и сврха обавезне нотификације забрањених споразума је био осигурање правне ваљаности споразума. Међутим, ЕК је донела мали број формалних одлука којима се споразум изузима од забране.²³ Најчешће су формалне одлуке доношене у предметима од великог правног, економског или политичког значаја за тадашњу Заједницу.²⁴ У већини случајева ЕК је доносила неформална обавештења (енгл. *comfort letters*) о томе да не намерава да води даљи поступак у конкретном случају.²⁵ У циљу остварења правне сигурности учесници на тржишту су могли да траже од ЕК да донесе тзв. негативно одобрење (енгл. *negative clearance*), односно одлуку којом се потврђује да на основу познатих чињеница нема основа за поступање у складу са чл. 101(1) УФЕУ. У случају промене околности, ЕК је могла накнадно да измени одлуку којом се даје *negative clearance*.

Систем појединачних изузећа и обавезне нотификације споразума ЕК престао је 1.05.2004. године када је почела примена *Уредбе Савейта (ЕЗ) бр. 1/2003 од 16. децембра 2002. о примени правила о конкуренцији која су пројисана члановима 81 и 82 Уговора о ЕЗ*²⁶ (даље: Уредба 1/2003), која је и данас на снази. Као што је раније наведено, један од разлога за промену правних правила је био тај што је одлучивање о појединачним изузећима било цен-

²² Чл. 101(1) УФЕУ предвиђа да су забрањени као неспојиви са унутрашњим тржиштем сви споразуми између учесника на тржишту, одлуке удружења учесника на тржишту и усаглашене праксе које могу утицати на трговину између држава чланица, а који за циљ или последицу имају спречавање, ограничавање или нарушавање конкуренције на унутрашњем тржишту. Међутим, према чл. 101(3) одредбе става 1 могу се ипак прогласити непримењивим у случају сваког споразума или категорије споразума између учесника на тржишту, сваке одлуке или категорије одлука удружења учесника на тржишту, све усаглашене праксе или категорије усаглашених пракси, који доприносе побољшању производње или дистрибуције производа или подстицању техничког или економског напретка, при чему омогућавају потрошачима правичан удео у оствареној користи, и које: (а) тим учесницима на тржишту не намећу ограничења која нису нужна за остварење тих циљева; (б) таквим учесницима на тржишту не омогућавају уклањање конкуренције у погледу значајног дела односних производа.

²³ Вид. European Commission, XXIXth Report on Competition Policy, 1999, 26. У Извештају ЕК се наводи да је више од 90% предмета окончано давањем неформалних обавештења (енг. *comfort letters*). У теорији вид. Valentine Korah, *An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice*, Oxford-Portland Oregon 2004, 84; Rainer Bechtold, Wolfgang Bosch, Ingo Brinker, EU-Kartellrecht, 3. Aktualisierte und erweiterte Auflage, München 2014, 161; E.J. Mestmäcker, H. Schweitzer, 358.

²⁴ Вид. Vlatka Butorac Malnar, Jasminka Pecotić Kaufman, Siniša Petrović, *Pravo tržišnog natjecanja*, Zagreb 2013, 139, 140.

²⁵ Вид. више Helmuth Schröter, Thina Jakob, Robert Klotz, Wolfgang Mederer, *Europäisches Wettbewerbsrecht – Grosskommentar*, 2. Auflage, Baden-Baden 2014, 399, 406; E.J. Mestmäcker, H. Schweitzer, 358; R. Bechtold, W. Bosch, I. Brinker, 161, 167.

²⁶ Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty, Official Journal L 1, 04.01.2003, 1-25.

трализовано,²⁷ па је ЕК годишње добијала велики број захтева за појединачно изузеће.²⁸ Претпоставка је била да би се након проширења ЕУ 2004. године број захтева додатно повећао.²⁹

Уредбом 1/2003 предвиђено је да споразуми, одлуке и усаглашене праксе из чл. 101(1) УФЕУ који испуњавају услове из чл. 101(3) УФЕУ нису забрањени, о чему није потребно доносити посебну одлуку.³⁰ На овај начин је извршена значајна реформа правног оквира за примену чл. 101 УФЕУ³¹ и уведен је систем самопроцене којим је замењен систем централизованих нотификација и одобрења забрањених споразума.

Самопроцена подразумева да учесници на тржишту непосредно и директно примењују чл. 101 УФЕУ и сами оцењују испуњеност услова из чл. 101(3) УФЕУ. Уколико утврде да су наведени услови испуњени, споразуме могу да примењују јер су пуноважни и дозвољени. Не тражи се претходна одлука ЕК којом би се то потврдило. С друге стране, непосредна примена чл. 101 УФЕУ има за последицу да повреда права постоји када претпоставке из чл. 101(3) УФЕУ не постоје или више не постоје. За *ex tunc* дејство забране није потребна одлука Комисије.³² Према томе, систем успостављен Уредбом 1/2003 се у великој мери ослања на процену учесника на тржишту да ли је њихово понашање у складу са правилима конкуренције у ЕУ и усмерено је на *ex post* контролу од стране ЕК, националних тела за заштиту конкуренције и судова.

Појединачна изузећа онемогућавала су Европску комисију да усмери своје ресурсе на сузбијање тешких повреда конкуренције. А управо промена система је довела до промене приоритета ЕК тако што јој је омогућила да усмери своје ресурсе на области у којима може да да значајан допринос у примени чл. 101 и 102 УФЕУ.³³ ЕК је започела велики број истрага у секторима кључним за економију ЕУ, а такође, повећан је број донетих одлука које се односе на примену чл. 101 и 102.

После ступања на снагу Уредбе 1/2003 уочљиво је да је ЕК са појединачних случајева пажњу преусмерила на опште смернице које могу да буду

²⁷ Вид. European Commission, White Paper on Modernisation of the Rules Implementing Articles 85 And 86 of the EC Treaty, Commission Programme No 99/027 (даље: Бела књига), Brussels, 28. 04. 1999, 24. У тоерији вид. Н. Schröter, Т. Jakob, R. Klotz, W. Mederer, 399.

²⁸ О тешкоћама и проблемима који су постојали у систему појединачних изузећа у ЕУ вид. више D. Bailey, 114.

²⁹ Вид. више Richard Whish, David Bailey, Competition Law, 8th edition, Oxford 2015, 176.

³⁰ Вид. чл. 1(2) Уредбе 1/2003.

³¹ Више о реформи која је извршена Уредбом 1/2003 видети Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – Ten Years of Antitrust Enforcement under Regulation 1/2003: Achievements and Future Perspectives (даље: Обавештење Комисије 2014), Brussels, COM(2014) 453, пара. 4-8.

³² E.J. Mestmäcker, H. Schweitzer, 363.

³³ Вид. пасус бр. 3 уводног образложења Уредбе 1/2003.

од користи за бројне учеснике на тржишту. У циљу што успешније примене Уредбе 1/2003, донете су смернице за хоризонталне³⁴ и вертикалне споразуме,³⁵ као и нове уредбе о групним изузећима. Надаље, секторске анализе су постале један од основних начина истраге и омогућиле су ЕК да идентификује недостатке у конкурентском процесу у области гаса и електричне енергије, малопродаје, банкарства. На тај начин Европска комисија је дошла до значајних доказа које је примењивала у појединачним поступцима у вези са чл. 101 УФЕУ. ЕК је периодично оцењивала примену система самовредновања и утврдила да „нема већих тешкоћа у његовој примени“,³⁶ али не и зашто нема тешкоћа.³⁷

Промена система је појачала репресивни карактер забране рестриктивних споразума. С обзиром да контролу ЕК, национална тела за заштиту конкуренције и судови врше накнадно, учесници на тржишту морају да поступају обазриво и да буду у стању да предвиде будућа дејства њихових споразума и пракси,³⁸ јер чл. 101(3) УФЕУ поставља високе захтеве у погледу самоконтроле (енгл. *compliance*) учесника у рестриктивном споразуму.³⁹ На тај начин је у значајној мери повећана одговорност учесника на тржишту.

У тексту који следи приказаћемо мањкавости система самовредновања, претпоставке које морају да постоје за успешно увођење система самовредновања и отворена питања.

3.1. Недостаци система самовредновања

Систем самовредновања показује одређене недостатке. Прва и основна мањкавост огледа се у томе што је ризик од погрешне процене у погледу будућих ефеката споразума на конкуренцију на тржишту много већи када процену врше учесници на тржишту, него кад ту исту процену врши тело за заштиту конкуренције.⁴⁰ У систему појединачног изузећа ризик од погрешне процене тела за заштиту конкуренције такође постоји, али је мањи јер су одлуке временски ограничене. Поред тога, тело за заштиту конкуренције

³⁴ Обавештење Комисије – Смернице о примени чл. 101 УФЕУ на хоризонталне споразуме о сарадњи (Communication from the Commission — Guidelines on the applicability of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to horizontal co-operation agreements; даље: Смернице за хоризонталне споразуме о сарадњи), Official Journal C 11, 14.1.2011, p. 1–72

³⁵ Обавештење Комисије – Смернице за вертикална ограничења (Commission notice – Guidelines on Vertical Restraints, даље: Смернице за вертикална ограничења), Official Journal C 130, 19.05.2010, p. 1-46.

³⁶ Вид. пара. 6 Обавештења Комисије 2014.

³⁷ Вид. D. Bailey, 120.

³⁸ R. Bechtold, W. Bosch, I. Brinker, 162.

³⁹ Вид. више E.J. Mestmäcker, H. Schweitzer, 363.

⁴⁰ Вид. више R. Bechtold, W. Bosch, I. Brinker, 162; E.J. Mestmäcker, H. Schweitzer, 361.

има инструменте за ограничење погрешне процене кроз наметање одређених обавеза и услова. И коначно, донето решење о појединачном изузећу, по правилу, тело за заштиту конкуренције може под одређеним условима да укине или поништи. Тако у домаћем праву, КЗК може донето решење о појединачном изузећу, у поступку поновљеном по службеној дужности у року од годину дана од његовог доношења, да укине ако се битно измене услови под којима је изузеће одобрено, односно да поништи ако се изузеће заснива на нетачним или неистинитим приказаним чињеницама или ако се изузеће злоупотребљава.⁴¹

Код самопроцене ризик погрешне процене носе учесници на тржишту и то је изричито потврђено и у судској пракси.⁴² Ризик погрешне процене, на даље, значи и повећан ризик од кажњавања. Насупрот томе, у систему појединачног изузећа стране у споразуму које поднесу захтев за појединачно изузеће стичу имунитет у односу на могућност одређивања мере заштите конкуренције.⁴³

Друга слабост система самопроцене огледа се у значајно смањеној правној сигурности,⁴⁴ што посредно може да доведе до смањења иновација и улагања.

Треће, поставља се питање да ли и под којим условима стране које су погрешно оцениле споразум могу да избегну кажњавање. У систему појединачног изузећа и обавезне нотификације рестриктивних споразума који постоји у нашем праву ово питање се не поставља јер рестриктивни споразум који не испуњава услове за групно изузеће, мора бити пријављен КЗК. У противном, уколико учесници на тржишту не поднесу захтев за појединачно изузеће рестриктивног споразума они чине повреду и КЗК има право да изрекне меру заштите конкуренције.

Четврто, код самопроцене је спорно да ли постоји дискреционо право при оцени споразума, као и ко има такво право. Код појединачних изузећа тело за заштиту конкуренције приликом одлучивања о испуњености услова за појединачно изузеће има дискреционо право. Насупрот томе, ЕК, национална тела за заштиту конкуренције и судови захтевају потпуну проверљивост процене учесника на тржишту у погледу испуњености услова из чл. 101(3) УФЕУ и на тај начин странама одричу било какву толеранцију у погледу

⁴¹ Вид. чл. 60(5) ЗЗК.

⁴² Вид. пресуду у предмету C 681/11 Schenker & Co. and Others, ECLI:EU:C:2013:404, пара. 43. Суд је навео да чл. 101 УФЕУ мора да се тумачи на такав начин да учесник на тржишту који га је повредио не може да избегне кажњавање када је повреда настала као последица погрешне процене учесника на тржишту у погледу законитости његовог понашања на основу правног савета који је добио од адвоката или услова одлуке националног тела за заштиту конкуренције.

⁴³ R. Bechtold, W. Bosch, I. Brinker, 167.

⁴⁴ Вид. више код H. Schröter, T. Jakob, R. Klotz, W. Mederer, 405.

евентуалне погрешне процене. У теорији се оваквом ставу упућују оправдани приговори. Наиме, с обзиром на то да учесници на тржишту немају могућност да остваре правну сигурност, него сами морају путем самопроцене да одговоре на питање о испуњености услова из чл. 101(3) УФЕУ, мора им се признати одређени степен толеранције у случају грешке у процени.⁴⁵ У прилог наведеног става говори и чињеница да је чл. 101(3) општег и апстрактног карактера. Став је теорије да и поред постојања необавезујућих извора и уредби о групним изузећима, за стране у споразуму остају значајни ризици. С друге стране, ако би се овај аргумент прихватио поставља се питање на који начин би био одређен степен толеранције на који стране у споразуму имају право.

3.2. Нужне претпоставке за увођење система самопроцене и његову успешну примену у домаћем праву

Увођење система самопроцене у наше право подразумевало би да чл. 11 ЗЗК не примењује Комисија него га директно примењују учесници на тржишту. Сходно томе, сви рестриктивни споразуми који испуњавају услове из чл. 11 ЗЗК били би законити и без посебне одлуке Комисије којом би то било потврђено.

За успешно увођење и функционисање система самопроцене потребно је да се испуне одређене претпоставке. Прва група претпоставки односи се на само тржиште и учеснике на тржишту. У том смислу, потребно је да се ради о тржишту на којем постоји конкуренција. Друго, сами учесници на тржишту треба да имају довољно свести о томе да постоје правила којима се штити конкуренција на тржишту, да је споразум који су закључили или намеравају да закључе рестриктиван и потом, да могу да га правилно оцене. Дакле, учесници на тржишту морају бити у могућности да самостално оцене правну ваљаност својих споразума и пракси. Ово је веома важно јер оцена рестриктивног споразума подразумева сложену економску и правну анализу.

Другу групу предуслова за успешну самопроцену рестриктивних споразума чини постојање правних правила која ће учесници на тржишту користити приликом самовредновања својих споразума и пракси. Треба имати у виду да су у праву ЕУ и домаћем праву услови под којима споразум може бити изузет од забране општег и апстрактног карактера. У том смислу неопходни су *soft law* извори донети од стране КЗК, који садрже критеријуме и смернице за оцену рестриктивних споразума. Надаље, потребне су и смернице које би се односиле на одбрану у складу са чл. 11 ЗЗК.⁴⁶ Ради се о

⁴⁵ Наведени став заступају углавном немачки аутори. Вид. више код R. Bechtold, W. Bosch, I. Brinker, 172.

⁴⁶ Вид. D. Bailey, 112.

изворима права, које доноси тело за заштиту конкуренције и који за судове нису обавезујући, али који показују ставове тог тела. Постојање таквих извора је изузетно значајно јер се њима конкретизују општа правила из закона и на тај начин омогућава се већа транспарентност и, путем повећане предвидљивости поступања регулаторног тела, већа правна сигурност.⁴⁷ Управо необавезујући извори права служе учесницима на тржишту као прва помоћ и први корак у оцени њихових споразума, јер им у значајној мери олакшавају процену усклађености њихвог споразума са законом. У нашем праву, за сада, не постоје необавезујући извори права (нпр. упутства, смернице, обавештења) које би учесници на тржишту користили приликом самопроцене споразума.

Надаље за успешно функционисање система самовредновања нужно је постојање праксе регулаторног тела. Када се у ЕУ прешло на систем самопроцене постојала је 40-годишња пракса одлучивања о појединачним изузећима. Насупрот томе, пракса КЗК није ни приближно толико обимна. Сходно томе, учесници на тржишту, на основу постојеће праксе, не могу да стекну целовиту слику о сва четири услова, односно за које споразуме КЗК сматра да подстичу конкуренцију, а за које да је ограничавају и нарушавају. Затим, у циљу правне сигурности, потребно је утврдити стандард доказивања испуњености услова из чл. 11 ЗЗК. Коначно, у систему самовредновања нарочиту улогу би имали судови. Поставља се питање да ли управни судови имају довољно капацитета да одлучују о овим питањима.

3.3. Отворена питања

Увођење самопроцене у наше право отвара одређена питања. Прво питање је на који начин је могуће отклонити правну несигурност која настаје у случају споразума који су нови или за које постоји противречна пракса. Другим речима, према којим правилима би учесници на тржишту самовредновали споразуме када не постоје смернице или неко друго упутство КЗК. У праву конкуренције ЕУ постоје два решења. Прво, када у вези примене чл. 101. и 102. УФЕУ то захтева јавни интерес Заједнице, ЕК може поступајући, по службеној дужности, одлуком да утврди да се чл. 101 УФЕУ не примењује на споразум, одлуку удружења учесника на тржишту или усаглашене праксе, било из разлога што нису испуњени услови из чл. 101(1) УФЕУ, или зато што су испуњени услови из чл. 101(3) УФЕУ.⁴⁸ Као што видимо, за примену чл. 10(1) Уредбе 1/2003 потребно је да се испуне два рестриктивна и кумулативна услова. Први, да је доношење одлуке у јавном интересу ЕУ

⁴⁷ Упор. Н. Schröter, Т. Jakob, R. Klotz, W. Mederer, 406.

⁴⁸ Вид. чл. 10(1) Уредбе 1/2003.

и други, да ЕК поступа по службеној дужности. Увођење другог услова било је неопходно да би се избегло враћање на стари систем појединачних изузећа. У наведеном случају ЕК може да донесе деклараторну одлуку којом констатује да споразум није забрањен и ништав јер су испуњени услови из чл. 101(3) УФЕУ (енгл. *non-infringement decision*). У пасусу бр. 14 уводног образложења Уредбе 1/2003 наведено је да у изузетним случајевима може бити сврсисходно да ЕК донесе одлуку да се забране из чл. 101 УФЕУ неће применити, како би разјаснила правни основ и осигурала доследну примену права у ЕУ, а нарочито у односу на нове врсте споразума или поступања која још нису на једнообразан начин утврђена у постојећој судској и управној пракси. Друга могућност за учеснике на тржишту у ЕУ је да затраже неформално мишљење ЕК. Наиме, према пасусу 38 уводног образложења Уредбе 1/2003 када се у одређеним случајевима појави правна несигурност и недореченост у односу на нова или нерешена питања у вези са применом, ако се за то укаже потреба, учесници на тржишту могу затражити неслужбено мишљење ЕК. Свакако да би у случају преласка на систем самопроцене било потребно нормирати на који начин би се код нас решавале наведене ситуације.

Друго, оправдано може да се постави питање значаја и функције уредби о групним изузећима.⁴⁹ До доношења Уредбе 1/2003, основна сврха уредби о групним изузећима је била растерећење ЕК у одређеним случајевима,⁵⁰ те регулисање случајева који су чести у пракси. Међутим, јасно је да се после реформе у ЕУ њихова улога значајно променила и да оне сада имају деклараторно дејство,⁵¹ јер се њима потврђује у којим случајевима се чл. 101(3) УФЕУ непосредно примењује. Иако је отворена расправа о њиховој функцији, сматрамо да у сваком случају, групна изузећа и данас у значајној мери доприносе правној сигурности и уједначеној примени комунитарног права у државама чланицама. Мишљења смо да би пре евентуалног преласка на систем самовредновања код нас требало пажљиво сагледати и ово питање.

Треће, у систему самопроцене спорно би могло да буде одређивање релевантног тржишта,⁵² јер само уколико су учесници на тржишту у могућности да исправно одреде релевантно тржиште они ће моћи да успешно оцене свој споразум.

⁴⁹ Вид. Francisco Marcos, Albert Sanches Graells, „A Missing Step in the Modernisation Stairway of EU Competition Law – Any Role for Block Exemption Regulations in the Realm of Regulation 1/2003?”, *The Competition Law Review*, Volume 6 Issue 2, 2010, 183-184.

⁵⁰ F. Marcos, A.S. Graells, 187.

⁵¹ Вид. више о томе код R. Bechtold, W. Bosch, I. Brinker, 166, 169; H. Schröter, T. Jakob, R. Klotz, W. Mederer, 410.

⁵² H. Schröter, T. Jakob, R. Klotz, W. Mederer, 405; R. Bechtold, W. Bosch, I. Brinker, 169.

4. МОГУЋА РЕШЕЊА *DE LEGE FERENDA*

Предлоге *de lege ferenda* изнећемо у виду четири потенцијална решења. Прва могућност је да се задржи тренутни систем појединачних изузећа и обавезне нотификације рестриктивних споразума. Пропуштање пријаве таквог споразума КЗК представљало би повреду за коју би КЗК могла да изрекне меру заштите конкуренције у облику обавезе плаћања новчаног износа у висини највише 10% од укупног годишњег прихода оствареног на територији Републике Србије у години која је претходила години у којој је покренут поступак.⁵³ Друго решење подразумева, такође, задржавање система појединачног изузећа и обавезне нотификације рестриктивног споразума, али би правне последице пропуштања нотификације споразума биле другачије. Наиме, уколико учесници у рестриктивном споразуму не пријаве споразум, који би могао да буде изузет према чл. 11 ЗЗК, односно такав споразум чија позитивна дејства имају превагу над његовим негативним дејствима, КЗК би могла да изрекне меру заштите конкуренције у мањем износу (нпр. у износу од највише 1% укупног прихода). С друге стране, ако је у питању рестриктивни споразум који не испуњава услове из чл. 11 ЗЗК, Комисија би, као и до сада, могла да изрекне меру заштите конкуренције у износу до 10% укупног годишњег прихода. Према томе, само пропуштање нотификације споразума који испуњава услове из чл. 11 ЗЗК било би блаже санкционисано. Треће, замисливо је и паралелно постојање система појединачног изузећа и система самопроцене. То значи да би учесници на тржишту могли сами да оцењују испуњеност услова из чл. 11 ЗЗК, а они учесници на тржишту који желе правну сигурност могли би да поднесу захтев за појединачно изузеће КЗК. Јасно је да у овом случају нотификација рестриктивних споразума не би била обавезна. Сматрамо да би наведени системи могли да буду комплементарни и да нужно не искључују један другог. Па ипак, према нашем мишљењу, ово решење у овом тренутку не би било добро јер, као што смо раније указали, код нас нису испуњене потребне претпоставке за успешну самопроцену рестриктивних споразума од стране учесника на тржишту. Четврта могућност је увођење система самопроцене рестриктивних споразума.

5. РЕШЕЊЕ КОЈЕ ЈЕ ПРЕДВИЂЕНО РАДНОМ ВЕРЗИЈОМ НАЦРТА ЗАКОНА О ЗАШТИТИ КОНКУРЕНЦИЈЕ

У радној верзији Нацрта Закона о заштити конкуренције предвиђено је да учесници на тржишту самостално врше процену испуњености услова

⁵³ Вид. чл. 68 ЗЗК.

за изузеће, али могу поднети захтев за појединачно изузеће или негативно одобрење најкасније до почетка примене.⁵⁴ Уколико учесници на тржишту поднесу захтев за појединачно изузеће или негативно одобрење, терет доказивања испуњености услова за изузеће је на учесницима у конкретном споразуму.⁵⁵ Као што видимо, захтев за појединачно изузеће или негативно одобрење може да се поднесе до почетка примене рестриктивног споразума.

Дакле, идеја домаћег законописца је да у српско право конкуренције буде уведен комбиновани систем где ће се учесници на тржишту опредељивати да ли ће сами вредновати своје споразуме и праксе или ће поднети захтев за појединачно изузеће. Поред тога, уводи се и институт негативног одобрења (енгл. *negative clearance*). Овакво решење имплицира да се у нашем праву напушта систем обавезне нотификације рестриктивних споразума и омогућава се учесницима на тржишту да непосредно оцењују испуњеност услова за изузеће споразума од забране. Према мишљењу аутора, у домаћем праву још увек нису испуњене неопходне претпоставке за успешно функционисање овог система, али ипак може да се уочи једна предност наведеног решења. Наиме, стране које нису сигурне да ли њихов споразум испуњава услове за изузимање од забране, могу да поднесу захтев за појединачно изузеће и на тај начин остваре правну сигурност.

Конечно, нацрт новог закона предвиђа да ће учеснику на тржишту бити изречена мера заштите конкуренције у износу до 10% укупног годишњег прихода оствареног на територији Републике Србије у обрачунској години која претходи години у којој је покренут поступак и обрачунатог у складу са законом ако закључи, на други начин учествује или спроводи рестриктивни споразум који не испуњава законом предвиђене услове за изузеће.⁵⁶ Према томе, уколико учесници на тржишту погрешно оцене свој споразум као дозвољен и примењују га, а Комисија утврди да је у питању повреда конкуренције, учесницима на тржишту може бити изречена мера заштите конкуренције у износу до 10% укупног годишњег прихода. Дакле, последица грешке у самовредновању споразума може да буде изрицање мере заштите конкуренције.

Наш законописац се у вези са рестриктивним споразумима определио за комбиновани систем у којем учесници на тржишту одлучују да ли ће самовредновати своје споразуме или ће КЗК поднети захтев за појединачно изузеће. Сходно томе, напуштен је систем обавезне нотификације рестриктивних споразума. С друге стране, у области концентрација примењен је другачији систем, по којем је пријављивање концентрације обавезно, али

⁵⁴ Вид. Чл. 30(2) Нацрта Закона о заштити конкуренције.

⁵⁵ Вид. Чл. 30(3) Нацрта Закона о заштити конкуренције.

⁵⁶ Вид. чл. 109(1)(1) Нацрта Закона о заштити конкуренције.

последиче пропуштања нотификације зависе од тога да ли је у питању концентрација која испуњава услове за безусловно одобрење или не.⁵⁷ Сматрамо да би овај принцип могао да буде примењен и код рестриктивних споразума и да би, с обзиром на све наведено, учесницима на тржишту обезбедио већу правну сигурност.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Основна разлика између система појединачног изузећа и система самопроцене огледа се у следећем. У систему појединачних изузећа постоји могућност да споразум буде изузет од забране уколико буду испуњени услови предвиђени законом. С друге стране, код самопроцене самим законом је установљен изузетак од правила да су рестриктивни споразуми забрањени и ништави. Материјалноправне последице ове примарно процесноправне разлике су далекосежне. Рестриктивни споразуми у систему законског изузетка могу да се спроводе непосредно и без претходне контроле, док систем изузећа подразумева простор за процену јавне власти и привреднополитичко одмеравање.⁵⁸ Јасно је да у систему појединачних изузећа регулаторна тела имају значајна овлашћења у стварању и имплементацији политике заштите конкуренције, с обзиром да су управо та тела једина овлашћена да одлучују о појединачним изузећима.

На основу свега изнетог сматрамо да код нас још увек нису испуњене нужне правне и економске претпоставке за увођење система самопроцене и *ex post* контроле рестриктивних споразума. Иако се у ЕУ овај систем показао као делотворан, он је уведен тек када су испуњени нужни услови. Према нашем мишљењу најпре је потребно додатно унапредити правни оквир у области заштите конкуренције, пре свега, усвајањем необавезујућих извора права који би помогли да систем буде јаснији и једноставнији. На тај начин биле би отклоњене евентуалне сумње у погледу начина процене испуњености апстрактних услова из чл. 11 ЗЗК. Надаље, потребно је да учесници на тржишту, али и судови стекну додатна знања о правилима у области заштите конкуренције. У том смислу, не сме се занемарити чињеница да самовредновање подразумева сложу економску анализу, за коју многи од учесника на тржишту нису спремни.

Иако постоји залагање једног дела домаће стручне јавности за прелазак на систем самовредновања, аутор сматра да при одлучивању о овом питању треба бити нарочито опрезан и узети у обзир све релевантне околности, јер

⁵⁷ Вид. чл. 109(1)(3) и 110 Нацрта Закона о заштити конкуренције.

⁵⁸ E.J. Mestmäcker, H. Schweitzer, 356.

систем самопроцене дефинитивно значи смањену правну сигурност учесника у рестриктивном споразуму и наглашава репресивни карактер забране рестриктивних споразума.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Valentine Korah, *An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice*, Oxford-Portland Oregon 2004.
- Vlatka Butorac Malnar, Jasminka Pecotiћ Kaufman, Siniša Petroviћ, *Pravo tržišnog natjecanja*, Zagreb 2013.
- David Bailey, „Reinvigorating the Role of Article 101(3) Under Regulation 1/2003”, *Antitrust Law Journal*, Vol. 81, 2016, 111-144.
- Ernst-Joachim Mestmäcker, Heike Schweitzer, *Europäisches Wettbewerbsrecht*, 3. Auflage, München 2014.
- Rainer Bechtold, Wolfgang Bosch, Ingo Brinker, *EU-Kartellrecht*, 3. Aktualisierte und erweiterte Auflage, München 2014.
- Richard Whish, David Bailey, *Competition Law*, 8th edition, Oxford 2015.
- Сандра Фишер Шобот, „Концентрације спајање учесника на тржишту и концентрације стицањем контроле у праву конкуренције Србије и Европске уније“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2016, 533-547.
- Сандра Фишер Шобот, „Предаторске цене као облик ексклузивне злоупотребе доминантног положаја у пракси судова Европске уније“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2018, 1059-1074.
- Francisco Marcos, Albert Sanches Graells, „A Missing Step in the Modernisation Stairway of EU Competition Law – Any Role for Block Exemption Regulations in the Realm of Regulation 1/2003?“, *The Competition Law Review*, Volume 6 Issue 2, 2010, 183-201.
- Helmuth Schröter, Thina Jakob, Robert Klotz, Wolfgang Mederer, *Europäisches Wettbewerbsrecht – Grosskommentar*, 2. Auflage, Baden-Baden 2014.
- European Commission, *XXIXth Report on Competition Policy*, 1999 доступно на https://ec.europa.eu/competition/publications/annual_report/1999/en.pdf.
- European Commission, *White Paper on Modernisation of the Rules Implementing Articles 85 And 86 of the EC Treaty*, Commission Programme No 99/027, Brussels, 28. 04. 1999.
- Закон о заштити конкуренције – ЗЗК, *Службени гласник РС*, бр. 51/2009 и 95/2013.
- Комисија за заштиту конкуренције, *Уједињено у вези са подношењем захтева за појединачно изузеће рестриктивних споразума од забране*, <http://www.kzk.gov.rs/kzk/wp-content/uploads/2011/08/UPUTSTVO-Podnosenje-zahteva-za-pojedinacno-izuzece-restriktivnih-sporazuma-od-zabrane.pdf>.
- Радна верзија Нацрта Закона о заштити конкуренције, доступно на <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/090519/090519-vest14.html>.
- Regulation No 17: First Regulation implementing Articles 85 and 86 of the Treaty*, OJ 013, 21.02.1962, 0204 – 0211.

- Уредба о садржини захтева за појединачно изузеће рестриктивних споразума од забране, *Службени гласник РС*, бр. 107/2009.
- Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – Ten Years of Antitrust Enforcement under Regulation 1/2003: Achievements and Future Perspectives*, Brussels, COM(2014) 453.
- Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty*, Official Journal L 1, 04.01.2003, 1-25.
- Обавештење Комисије – Смернице о примени чл. 101 УФЕУ на хоризонталне споразуме о сарадњи (*Communication from the Commission — Guidelines on the applicability of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to horizontal co-operation agreements*), Official Journal C 11, 14.1.2011, p. 1–72.
- Обавештење Комисије – Смернице за вертикална ограничења (*Commission notice – Guidelines on Vertical Restraints*), Official Journal C 130, 19.05.2010, p. 1-46.
- Предмет C 681/11 *Schenker & Co. and Others*, ECLI:EU:C:2013:404.

*Sandra S. Fišer Šobot, Ph.D., Associate Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
S.FiserSobot@pf.uns.ac.rs*

Is it Time for the Introduction of Self-Assessment of Restrictive Agreements into Serbian Competition Law?

Abstract: *A working group for drafting the new Law on Protection of Competition was formed in 2018. One of the issues raised was whether the legal norms regulating individual exemptions of restrictive agreements should be amended. In other words, it was discussed whether the system of notification of restrictive agreements for individual exemption should be retained or self-assessment of restrictive agreements should be introduced. Another suggested alternative was to allow undertakings to decide if they want to self-assess their agreements or to request individual exemption from the Commission for Protection of Competition.*

In this paper, the author analyses advantages and shortcomings of both systems, identifies open questions in relation to the system of self-assessment and proposes possible solutions de lege ferenda.

Keywords: *individual exemption, self-assessment, restrictive agreements, Law on Protection of Competition.*

Датум пријема рада: 24.10.2019.